

Korteweg, J. E., *Kaperbloed en koopmansgeest. Legale zeeroof door de eeuwen heen* (Amsterdam: Balans, 2006, 342 blz., €25,-, ISBN 90 5018 746 3).

Kaapvaart en piraterij blijven maritieme historici intrigeren. Vooral het optreden van kapers en piraten in de zeventiende eeuw krijgt in binnen- en buitenland veel aandacht. Onlangs nog verscheen van Virginia W. Lunsford, *Piracy and Privateering in the Golden Age Netherlands* (New York, 2005). Zij beschrijft in dit boek het optreden van Nederlandse piraten. De meeste publicaties over deze onderwerpen beperken zich echter tot kaapvaart of tot piraterij en behandelen veelal slechts een specifieke oorlog of een bepaalde periode. *Kaperbloed en koopmansgeest* van Joke Korteweg is het eerste Nederlandstalige overzichtswerk waarin de kaapvaart vanaf de late middeleeuwen tot aan de officiële afschaffing in 1856 centraal staat. Helaas komt het fenomeen piraterij slechts in de proloog en epiloog uitvoerig aan de orde.

Piraterij, ook wel zeeroof genoemd, en kaapvaart waren tot ver in de negentiende eeuw onlosmakelijk met elkaar verbonden. De scheidslijnen waren flinterdun en vaak maakten kapers de overstap naar piraterij. Soms gebeurde ook het omgekeerde. In het Woord vooraf maakt Korteweg allereerst het verschil duidelijk tussen piraterij en kaapvaart. Piraten of zeeroovers zijn zij die aan boord van schepen pogen te gaan met de bedoeling diefstal of een ander misdrijf te plegen en hierbij het voornemen hebben geweld te gebruiken. Kapers hadden soortgelijke intenties, echter met dit verschil dat zij slechts gedurende een beperkte oorlogsperiode van een overheid een uitdrukkelijke opdracht (een commissie- of kaperbrief) hadden ontvangen om bepaalde vijandelijke schepen te beroven.

In de Proloog staat Korteweg allereerst stil bij het verschijnsel van zeeroof in de oudheid en de middeleeuwen. Zij eindigt dit gedeelte met een korte beschrijving van de eerste vormen van kaapvaart die aan het einde van de middeleeuwen ontstonden. Landsheren probeerden toen met de uitgifte van kaperbrieven zeeroof te beteugelen en zeeroovers in te schakelen bij hun politieke twisten.

Daarna volgen drie chronologische gedeelten. In Deel I staat de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) centraal. De Watergeuzen openen de rij. Tijdens de eerste Opstandsjaren zette Willem van Oranje hen in als een offensief strijdmiddel in zijn strijd tegen Filips II. Het voortdurende gesteggel over rechtmatigheid van kaperbrieven en buit leidde op den duur tot steeds strengere regelgeving. Aan kaperkapiteins, -schepen en bemanningsleden en aan kaapvaartreders werden steeds hogere eisen gesteld. De rechtspraak rond de verkoop van genomen schepen en buitgoederen werd verfijnd. Daarnaast trachtten de bestuurders van de Republiek het kaapvaartbedrijf tot een regulier onderdeel van de oorlogsvloot om te vormen.

Het hoogtepunt van de Nederlandse kaapvaart komt in Deel II ter sprake. Door de voortdurende oorlogssituatie, drie Engelse Zeeoorlogen, de Negenjarige Oorlog (1688-1697) en de Spaanse Successieoorlog (1702-1713), maakte de kaapvaart een bloeiperiode door. De omvang van de kapervloot en de behaalde winsten stegen tot enorme hoogte. Kaapvaart was een miljoenenbedrijf, een zaak van economisch belang, geworden.

In Deel III komen de nadagen van de Nederlandse kaapvaart aan de orde. Groot-Brittannië was inmiddels de grootste maritieme mogendheid. De Republiek speelde op

het Europese strijdtoneel en op de wereldzeeën geen rol van betekenis meer. De Republiek was toen meer gebaat bij neutraliteit. Voor kaapvaart was geen plaats meer. Slechts tijdens de Vierde Engelse Zeeoorlog (1781-1784) en in de Bataafs-Franse tijd (1795-1810) werd op kleine schaal weer aan kaapvaart gedaan. Bij het Verdrag van Gent (1814) spraken de belangrijkste Europese mogendheden af kaapvaart niet langer als maritiem machtsmiddel te gebruiken.

Kaperbloed en koopmansgeest eindigt met een Epiloog over zeeroof in de moderne tijd. Kaapvaart was in de negentiende eeuw verdwenen en piraterij kwam alleen nog voor in afgelegen delen van de wereld. Tegenwoordig is zeeroof weer actueel. In West-Afrikaanse en Zuidoost-Aziatische wateren lopen koopvaardij-schepen, jachten, sleepboten en boorplatforms steeds meer het risico slachtoffer te worden van moderne piraten in speedboten.

Het boek is strak opgezet. De tekstgedeelten worden met talloze informatieve kaderteksten afgewisseld. Deze ‘vondst’ maakt het boek zeer toegankelijk voor een groot lezerspubliek. Sommige lezers zullen de onderbrekingen van het betoog echter vervelend vinden. Binnen elk deel besteedt de auteur aandacht aan kaapvaartreders die het kapitaal inbrachten, de gebruikte kaperschepen, de bewapening, de werving en betaling van opvarenden, de gebruikte aanvalstactieken, het voedsel aan boord, de verkoop van de prijzen en de behandeling van krijgsgevangenen. Daarnaast wordt de Nederlandse situatie steeds vergeleken met die van Duinkerke, Barbarijse, Franse en Engelse kapers. De overwegingen tot inzet van het ‘kaapvaartwapen’ varieerden sterk, de middelen en aanpak vertoonden grote overeenkomsten.

In de Terugblik trekt de auteur enkele, soms voor de hand liggende conclusies: piraterij kan alleen bloeien bij de gratie van een overheid die geen mogelijkheden heeft om piraterij te bestrijden; piraterij is geen op zichzelf staand verschijnsel en hangt altijd samen met politieke, sociaal-culturele en economische ontwikkelingen in een land of werelddeel; het streven naar (wereld)hegemonie heeft zijn weerslag op de kaapvaart; kaapvaart heeft nooit een beslissende invloed gehad op de afloop van een oorlog.

Er zijn in het boek maar enkele kleine foutjes te vinden. Dordtenaar Laurens Davidszoon was maar liefst van 1665-1772 gezagsvoerder van een Frans oorlogsschip. (190) Kaapvaartreder Benjamin Raule was niet alleen eigenaar van kaperschepen, ook bezat hij in deze schepen een aanzienlijk deel van de scheepsparten. (149) Eigenaar zijn van een schip en daarin ook parten hebben gaat niet samen.

Kortweg heeft zeer terughoudend gebruik gemaakt van noten. Helaas leidt dit tot een zekere willekeur. Van sommige kaderteksten en citaten is wel te achterhalen waar de auteur zich op baseert en van andere weer niet.

Kaperbloed en koopmansgeest is een prettig leesbaar overzichtswerk geworden. Het gedeelte over de zeventiende eeuw is sterk gebaseerd op bestaande onderzoeksgegevens en bevat dan ook weinig nieuwe informatie. Anders is dit voor de periode na 1740. Voor het eerst zijn allerlei fragmentarische gegevens tot een lopend verhaal gesmeed. De kenmerken van de Nederlandse kaapvaart in de jaren 1488-1814 zijn duidelijk beschreven en de opkomst en de ondergang van de ‘legale zeeroovers’ goed verklaard.

Adri P. van Vliet

Lange, A. de, Schwinge, G., *Pieter Valkenier und das Schicksal der Waldenser um 1700* (Waldenserstudien II; Heidelberg: Verlag Regionalkultur, 2004, 288 blz., €28,-, ISBN 3 89735 273 7).

De naam van Petrus Valkenier is onlosmakelijk verbonden met zijn volumineuze jeugdwerk *'t Ververd Europa* (1675), dat de een beschouwt als een serieuze bijdrage aan het politiek-theoretisch debat in de Republiek en de ander als een uit de hand gelopen orangistisch schotschrift. Valkenier geniet ook in kleine kring bekendheid als gezant van de Republiek in Zwitserland in de jaren 1690-1704. Hij dankt deze bekendheid vooral aan de teleurstellende dissertatie van Matthijs Bokhorst, *Nederlands-Zwitserse betrekkingen voor en na 1700. Eerste deel 1685-1697* (Amsterdam 1930), waarvan het tweede deel nooit is verschenen. De lacune wordt nu tot op zekere hoogte gedicht door de onderhavige bundel, het resultaat van een tweedaags congres in 1999. Het boek telt twaalf bijdragen over Valkenier en de Waldenzen; deze recensie concentreert zich op de studies over Valkenier.

Een van de twee redacteurs, de Duitse kerkhistoricus Albert de Lange, vat als opmaat de kennis over het leven en werk van Valkenier degelijk samen. De bijdrage heeft vooral een inventariserend karakter, waarbij de lacunes in onze kennis duidelijk worden aangegeven. Aansluitend biedt Eco Haitzma Mulier een gedegen overzicht over de politiek-historische theorieën van Valkenier, geplaatst in de context, zonder de inconsequenties in zijn denken te verwaarlozen. Ook deze bijdrage heeft vooral een samenvattend karakter. De Zwitserse historicus Heinzpeter Stucki volgt aan de hand van Zwitserse bronnen in het voetspoor van Bokhorst de activiteiten van Valkenier gedurende de Negenjarige Oorlog en laat zien hoe de grote alliantie onder leiding van de zeemogendheden toestemming kreeg Zwitserse huurlingen te werven op precies dezelfde voorwaarden als Lodewijk XIV. Drie studies schilderen de met succes bekroonde bemoeienissen van Valkenier in de jaren 1698-1701 om als speciaal gevolmachtigde een permanente verblijfplaats te vinden voor de Waldenzen in het Duitse Rijk (Hessen en Württemberg); Victor Amadeus II had hen tijdens de Negenjarige Oorlog als bondgenoot van de Republiek en Engeland tijdelijk in Piedmont opgevangen toen zij (Zuid-)Frankrijk hadden moeten verlaten, maar hen na zijn afzonderlijke vrede met Lodewijk XIV weer het land uitgezet. Hans Bots en Meindert Evers volgen Valkeniers bemiddeling voor de Waldenzen minutieus met behulp van zijn missieven aan de Staten-Generaal. De Duitse rechtshistorica Barbara Dölemeyer heeft alleen oog voor de juridische aspecten van zijn onderhandelingen voor de Waldenzen met Duitse vorsten, zodat de hoofdpersoon buiten beeld blijft. Brigitte Köhler gaat wel concreet in op Valkeniers activiteiten in Hessen en op de achtergronden daarvan en laat, en passant, doorschemeren dat de druk van Engeland en de Republiek bij de bemiddelingspogingen achter de schermen van eminent belang is geweest. Aandacht tenslotte verdient de inleidende studie van de Ierse historicus Christopher Storrs, die gebruikmakend van zijn ongepubliceerde dissertatie uit 1990, waarin royaal Nederlands archiefmateriaal is verwerkt, inzicht verschaft in de gedachtenwisseling tussen Willem III en Victor Amadeus II over de hugenoten en de Waldenzen; zowel buitenlandse en binnenlandse redenen en zowel politieke als religieuze motieven blijken de doorslag te hebben gegeven bij het uitdrijven van de